

כניסת שבת ב"ב 4:35
יציאת שבת ב"ב 5:37

גיליון 36
תשפ"ג

משלחן גבוה

חידושי תורה באגדה ובהלכה
מהרב הגאון ר' אלעזר יועץ קופל זצ"ל

פרשת שמות

מדוע נקרא דוקא בשם משה

"ויגדל הילד ותביאיהו לבת פרעה ויהי לה לבן ותקרא שמו משה, ותאמר כי מן המים משיתיהו" (ב,י)

במדבר רבה (ויקרא א,ג) אמרו עשרה שמות נקראו לו למשה, ירד שירד להם לישראל מן בימיו, גדור שגדר פרצותיהן של ישראל, חבר שחיבר את ישראל לאביהם שבשמים, יקותיאל שקיוו ישראל לא-ל בימיו וכו' א"ל הקב"ה למשה חייך מכל שמות שנקרא לך, איני קורא אותך אלא בשם שקראתך בתיה בת פרעה "ותקרא שמו משה".

וצריך ביאור מדוע קראו הקב"ה בשם זה יותר משאר שמותיו של משה, שלכאורה מבטאים יותר את גדולתו של משה עצמו מאשר "משה"? וביותר, שהוראת שם זה אינו מתייחס למשה עצמו אלא לפעולה של בת פרעה כדכתיב "כי מן המים משיתיהו"?

ונראה לבאר ע"פ הכתוב "ותרא את התיבה בתוך הסוף ותשלח את אמותה ותקחה" ופרש"י מלמד שנשתרבה אמותה אמות הרבה. ויש להתבונן וכי מה הועילה הושטת ידה לתיבה המרוחקת, הרי בדרך הטבע לא היתה מועילה כלום? אלא שמעשה זה מלמדינו **שעל האדם מוטלת חובה לעשות מה שביכולתו, וכטעושה כל שביכולתו אז הקב"ה משלים שלא בדרך הטבע את תכלית מעשיו.**

כל אדם ראוי להיות צדיק כמשה

והנה הרמב"ם בהל" תשובה (ה,ב) כתב "שכל אדם ראוי לו להיות צדיק כמשה רבינו". **והקשה בקובץ מאמרים** הרי התורה מעידה "ולא קם נביא כמשה" ופשוט שאי אפשר לשום אדם להגיע לדרגתו של משה רבינו גם בצדקותו?

וביאר שמצאנו שמשה רבינו נקרא "עבד ה'", שכל כוחותיו וחושיו ודעתו היו כולן קודש לה' לבדו. והמידה הזו נדרשת מכל אחד מישראל, שיעבוד את השי"ת בכל כוחותיו ואז הוא נחשב צדיק כמו משה רבינו ששיעבד את כל כוחותיו לעבודת ה'.

לפי זה מובן שהקב"ה קרא לו משה ע"ש "כי מן המים משיתיהו", שמעשה הצלתו שבא ג"כ על ידי ניצול כל הכוחות האפשריים של בת פרעה, וזה היה מהותו של משה רבינו, והדרגה ש"א מישראל יכול להגיע כמש"כ הרמב"ם.

"ותשלח את אמתה" - האדם עושה מה שביכולתו והק"ב משלים

שבועות אחדים לפני פטירתו של הגרנ"צ פינקל זצ"ל ר"י מיר הוא נחלש מאוד וחש שלא בטוב, ומרוב חולשתו לא היה בכוחו לקום ממיטתו, ולא עלה על דעת סובביו שיגיע לשיבה. כשהגיעה שעת מסירת השיעור, הביע משאלתו למסור את השיעור והדבר היה נראה כבלתי אפשרי. אך לגודל רצונו והשתוקקותו לומר את השיעור, ביקש מהעומדים אצלו 'אנא סייעוני לקום מהמיטה ואלך לכה"פ עד דלת הבית, גם אם אין ביכולתי להגיע לשיבה אעשה איזה השתדלות עד כמה שידי מגעת, ללכת עד פתח הבית'. ואמנם סייעו אותו, ובהתאמצות יתירה עשה צעדיו עד הפתח. כשהגיע לפתח התחזק ואמר 'הנני ממשיך ללכת הלאה לשיבה' וכך עשה לפליאת הנוכחים, עד שהגיע לשיבה ואמר את שיעורו.

ביאורי תפילה - אהבה רבה

"ותן בלבנו להבין ולהשכיל... ויחד בלבנו לאהבה וליראה את שמך" - מדוע בתחילה אומרים 'בלבנו', ואח"כ אומרים 'לבבנו'. ויש שביארו ע"פ הגמ' (ברכות נד:): "ואהבת את ד' אלוקיך בכל לבבך" - בשני יצרך, ביצר הטוב וביצר הרע. ולכן כשמבקשים רחמים על תורה אומרים רחם עלינו ותן בלבנו. אבל כשמתחננים על אהבה ויראה, שצריכה להיות בכל לבבך - בשני יצרך, אומרים "ויחד בלבנו לאהבה וליראה את שמך".

הכרת הטוב - גם למיטיב בעקיפין וללא כונה כלל

"ויקם משה ויושיען וישק את צאנם.... ותאמרן איש מצרי הצילנו" (ב,יט)

וקשה מדוע אמרו "איש מצרי" וכי משה רבינו היה נראה כמצרי? [ובפרט שגם לא שינו מלבוסם]

במדבר רבה (א, לב) אמרו "איש מצרי הצילנו" משל לאחד שנשכו הערוד ורץ ליתן רגליו במים, נתנן לנהר וראה תינוק אחד שהוא שוקע במים ושלח ידו והצילו. אמר לו התינוק, אילולא אתה כבר הייתי מת. אמר לו לא אני הצלתיך, אלא הערוד שנשכני וברחתי ממנו הוא הצילך. כך אמרו בנות יתרו למשה יישר כחך שהצלתנו מן הרועים. אמר להם משה, אותו מצרי שהרגתי הוא הציל אתכם לכך אמרו "איש מצרי הצילנו".

מבאר ב"שיחות מוסר" שיש ללמוד מכאן עד היכן מגיע חיוב הכרת הטוב, שהתינוק צריך להכיר טובה לא רק לאדם שהצילו, כי אם לערוד שהיה גורם להצלתו. וכך בנות יתרו חייבות להכיר טובה למצרי הרשע שהרג משה כי על ידו נתגלגלה הצלתן. מכאן שהנהנה ומקבל טובה מחבירו, אפילו חבירו לא נתכוין כלל לטובתו ואפילו בעקיפין יש חיוב הכרת הטוב.

הגאון רא"ז מלצר זצ"ל הגיע פעם להשתתף בבר מצוה למרות שלא היה רגיל להשתתף בשמחות שאינם מבני משפחתו. וכשנשאל על כך אמר שכשהוזמן לבר מצוה של אותו נער נזכר שלא לפני זמן רב היה הסנדק שלו וכבר עברו שלש עשרה שנה, וגרם לו הדבר לזעזוע על הזמן שחולף. וכהכרת הטוב על כך החליט להשתתף בבר מצוה.

עד היכן הכרת הטוב

משה רבינו נקרא על ידי הקב"ה לגאול את ישראל נאמר "וילך משה וישב אל יתר חותנו"

ואמרו במדרש "בשעה שא"ל הקב"ה: ועתה לך ואשלחך אל פרעה. אמר לו רבון העולמים איני יכול מפני שקבלני יתרו ופתח לי ביתו ואני עמו כבן ומי שהוא פותח פתחו לחבירו נפשו חייב לו".

מופלא הדבר שגם כאשר עומד לפניו גאולתן של ישראל והצלתן ויציאתן מטומאת מצרים וכו' ולא עוד אלא שהקב"ה בכבודו ובעצמו נגלה אליו והטיל עליו את התפקיד הנשגב הזה. מ"מ לא יכול היה משה לעבור על חובתו כלפי יתרו משום הכרת הטובה שגמל איתו ולא קיבל תפקיד זה עד שיתרו נתן לו רשות לכך. [אור הצפון]

מאכלות אסורות שגורמות לטמטום הלב ואיסור יניקה מנכרית

"ותאמר אהותו אל בת פרעה האלך וקראתי לך אשה מינקת מן העבריות ותינק לך את הילד..."

ותקרא את אם הילד... ואני אתן את שכרך ותקה האשה הילד ותניקהו" (ב, ז)

אם אסור יניקה מנכרית הוא מטעם שמתמטם את הלב או מטעם שמוליד טבע אכזריות ונפק"מ קודם מתן תורה
אם טמטום הלב נגרם מהעבירה או ממציאות הדבר האסור ונפק"מ א. כשאנוס ב. לתינוק ג. להלכות 'בורר'

משה לא ינק מבת פרעה לפי שעתיד לדבר עם השכינה

איתא בסוטה (יב: עה"פ "ותאמר אהותו אל בת פרעה האלך וקראתי לך אשה מינקת מן העבריות", ומאי שנא מעבריות? מלמד שהחזירוהו למשה על כל המצרות כולן ולא ינק. אמר (הקב"ה) פה שעתיד לדבר עם השכינה ינק דבר טמא".

הרמ"א ביו"ד (סימן פ"א סעיף ז) כתב שחלב מצרית כחלב ישראלית, ומ"מ לא יניקו תינוק מן המצריות אם אפשר בישראלית, דחלב עכו"ם מטמטם הלב ומוליד טבע רע.

מדוע נגמ' לא כתוב מטעם שמתמטם את הלב

ויש לתמוה מדוע הוצרך הקב"ה לטעם מיוחד שמשה לא ינק ממצרית משום שעתיד לדבר עם השכינה, תיפוק ליה שלכל תינוק יש להימנע משום שמתמטם את לבו?

המהר"ץ חיות (שם) כתב ליישב שמשה שהיה קודם מתן תורה עדיין לא היה יניקה מנכרית בכלל מאכלים טמאים, ורק משה מחמת מעלתו שעתיד לדבר עם השכינה היה צריך להקפיד על כך שלא ינק מנכרית, שהרי עומד לדבר עם השכינה.

בדרך נוספת כתב המהרש"א שמעיקר הדין המציאות שבה היה נתון משה היתה כמו שאין ישראלית שתניק, שבכה"ג מותר לו לינק מנכרית. שהרי היתה מוטלת חובה על מרים להיזהר שלא יתגלה שהוא עברי שמרים אהותו וע"י כך יבוא לידי סכנה, וכמבואר לעיל שדרשו חז"ל "ותלך העלמה" מלמד שהעלימה דבריה ולא גילתה שהיא אחותו. לכן רק לאחר שסרב לינק מהמצריות יכלה להציע שתקרא אשה מן העבריות. - אך אפי' שמותר לינוק על פי דין, הקב"ה לא רצה שינק מנכרית כיון שהוא פה שעתיד לדבר עם השכינה.

שי' הרשב"א דרך ממידת חסידות אסור לינק מנכרית

איתא ביבמות (קיד). יונק תינוק והולך בחלב נכרית ומבהמה טמאה, ואין חוששין לומר שהוא יונק שקץ היינו דבר המשוקץ שנאסר, ומסקינן דטעם ההיתר משום סכנה.

הרשב"א מבאר (שם) שכל הנידון בגמרא הוא רק לגבי יונק מבהמה טמאה, אבל לינק מנכרית מותר בכל אופן אף כשאין סכנה ואפילו בזמן שיש ישראלית.

והטעם משום שאין חלב העכו"ם אסור יותר מחלב בת ישראל שהרי שניהם מהלכי שתיים הן וחלב שתיהן מותר, אלא שמפני שטבעו של ישראל נוח יותר דרגילי במצוות והם רחמנים ובישנים בטבע, אף חלבן מגדל טבע כיוצא בהן. - וזה מה שמצינו שמשה לא רצה לינק מחלב הנכריות, והיא מידת חסידות.

אולם הריטב"א שגם כתב כהרשב"א שלא לינק מנכרית הוי מידת חסידות, מ"מ כתב שהטעם הוא מפני שהחלב שלהם הוא מאכילת נבלות שקצים ורמשים, ומגדל אכזריות ביונק וטבע רע, לפיכך הרחיקוהו חכמים ואסרו אותו.

לכן כתב שרק כשאין שם חלב ישראלית שרי, דתינוק מסוכן לו אצל חלב ואין משהין אותו מלינק, אבל כשאפשר ע"י ישראלית אסור מדרבנן להניקו חלב נכרי.

אם קודם מתן תורה היה מותר לינוק מנכרית

הובא לעיל דברי המהר"ץ חיות דמשה היה קודם מתן תורה ולפיכך לא היה קפידא שינק מנכרית, ולכן היה צורך לטעם שעתיד לדבר עם השכינה.

והעירו שזהו רק לטעם הריטב"א שהאיסור לינוק הוא משום שהחלב שלהם הוא מאכילת נבלות שקצים ורמשים, שלא נאסרו קודם מתן תורה

אך לטעמו דהרשב"א שש להמונע מלינק מנכרית לפי שטבען של

הנכריות רע וישפיע על היונק, אין לחלק בין קודם מתן תורה לאחר מתן תורה, וביותר שהרשב"א בדבריו הוכיח שמידת חסידות שלא לינק מנכרית מהטעם הנ"ל הוא ממשה רבינו.

'כל ילד יהודי מישראל ראוי להיות מדבר עם השכינה'

הגר"א כתב שמקור דבריו של הרמ"א שתינוק לא ינק מנכרית הוא מדברי הרשב"א שהוכיח כן ממשה רבינו שסירב לינק מהמצריות. ותמוה דלכאורה משה שאני, שפיו עתיד לדבר עם השכינה לכן לא ינק מהמצריות, אבל כל תינוק י"ל דשרי לכתחילה?

מבאר רבי יעקב קמינצקי זצ"ל בספרו "אמת ליעקב" שמכאן מוכח יסוד נכבד בחינוך שכל ילד מישראל ראוי להיות מדבר עם השכינה ולשאוף להיות צדיק כמשה רבינו כמבואר ברמב"ם הלכות תשובה (פ"ה ה"ב).

עירוי דם של נכרי או יהודי שאינו שומר תורה ומצוות

בשו"ת "חלקת יעקב" (ח"ב סימן מ') כתב שאינו ראוי לעשות עירוי דם של נכרי לתוך גופו של ישראל, כיון שזה גורם לטמטום הלב כמבואר בראשונים בחלב נכרית.

והוסיף שיש גם להחמיר שלא לעשות עירוי דם מדם של מי שאינו שומר תורה ומצוות ואוכל מאכלות אסורים כמבואר בריטב"א שזה מוליד טבע רע.

ב. האם העבירה גורמת לטמטום או המציאות של הדבר האסור

בהיתר מאכלות אסורים בשעת מלחמה הנלמד מדכתיב בפרשת "ואתחנן" "ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת" (ו', י"א), אמרו חז"ל (חולין יז). שאפילו דברים טמאים כחזיר הותרו להם.

נחלקו בהיתר זה הראשונים, לדעת הרמב"ם (הלכות מלכים פ"ח ה"א) ההיתר הוא מהלכות פיקוח נפש ולכן היתר זה הוא רק כשאין להם מאכלי היתר והוא בכל המלחמות כולם.

אולם דעת הרמב"ן (ערה"ת שם) אין ההיתר מטעם פקו"נ אלא מדיני כיבוש א"י, ולכן ההיתר אינו אלא במלחמת כיבוש א"י, ואף כשיש להם מאכלי היתר הותרו להם המאכלות האסורים.

והנה במאכלות אסורים אלו שהותרו בשעת מלחמה אם גורמים לטמטום הלב מצינו בזה מחלוקת. לדעת המהר"ל (תפארת ישראל פ"ח) הם לא היו גורמים טמטום שהרי כתבה תורה "ובתים מלאים כל טוב", ולא יתכן שהתורה תכתוב כך על דברים המטמטמים את הלב, אלא ודאי שהטמטום בא מחמת העבירה, והכא שאין עבירה אין טימטום. וכ"כ הרי"ף (בעין יעקב יומא לט). דאין הטימטום בא מחמת השרצים אלא מחמת העבירה.

ולפי"ז הוא הדין חולה שיש בו סכנה הזקוק לאכל מאכלות אסורות אין בהם טמטום, דמצוה קעביד.

אמנם ה"משך חכמה" חולק וסובר שאף שהותרו מ"מ טבע הדברים שגורמים לטמטום הלב וכמש"כ "ונטמטם במ" אפילו שאכלם בהיתר, ולכן כתבה התורה מיד בסמוך "השמר לך".

לשיטות שהעבירה היא הגורמת לטמטום הלב, א"ש דמה שתינוק לא ינק מנכרית אינה אלא מידת חסידות יתרא.

הבורר פירות ערלה מפירות מותרים אם עובר על איסור בורר

המנ"ח במוסר השבת (בורר אות ו') הסתפק לשיטות שבמין אחד לא שייך ברירה, אם מונחים בפניו פירות ממין אחד ומקצתם אסורים באכילה כערלה וכדומה א"ה כמו פסולת וחייב, או כיון דהאי מין אחד ורק אריא רביע עליה ל"ה בורר.

והעירו דלשיטות שמאכלות האסורים מזיקים לגוף לכאורה הם פסולת מצד עצמם ולא רק דאריא רביע עליה, וא"כ מסתבר דחשיב בורר.